

Список використаних джерел

1. Арсентьев Д. С. Проблеми вдосконалення кримінально-правових норм, у яких встановлено кримінальну відповідальність за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення. Правовий часопис Донбасу, 2025. С. 83–86. URL: <https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/317/294>
2. Національне агентство з питань запобігання корупції – НАЗК URL: <https://www.facebook.com/NAZKgov/posts/pfbid0cVSRg6dbbwAU1zebS6XFSfQHxPkGYdFimyzx11Lvq7Nvfrkrp5Y6FKoWDKUХЕ6р8l>
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
5. Судова практика у справах про хабарництво: узагальнення ВАКС (2020–2024). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Oglyad_KKS_korupc.pdf
6. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 4 жовтня 2014 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
7. Матвійчук А. В. Доказування корупційних правопорушень. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 85, ч. 4. 2024. С. 135–139. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wpcontent/uploads/2024/11/21-3.pdf>
8. GRECO. Fourth Evaluation Round. Council of Europe, 2017. URL: <https://eucrim.eu/news/greco-fourth-round-evaluation-report-russian-federation/>
9. European Commission. Proposal for Directive on combating corruption (COM(2023)234). URL: <https://eucrim.eu/media/articles/pdf/eucrim-article-2023-023.pdf>

Кирия Тимур Іванович,

курсант Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Зозуля Олександр Ігорович,

доцент кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах запровадження правового режиму воєнного стану особливого значення набуває питання забезпечення національної безпеки, адже саме від її належної охорони залежить збереження

державності, територіальної цілісності та суверенітету країни. У таких умовах держава змушена посилювати заходи кримінально-правового реагування на злочини проти основ національної безпеки, оскільки їх вчинення становить підвищену суспільну небезпеку та може мати непоправні наслідки для існування України як незалежної держави. Посилення відповідальності за такі злочини відображає як потребу адекватного реагування на нові реалії, так і прагнення держави забезпечити виховну функцію кримінального закону.

У Розділі I Особливої частини Кримінального кодексу України [1] встановлено кримінальну відповідальність за найбільш небезпечні посягання проти державності – на основи національної безпеки України. Зокрема ст. 109 КК України (в редакції станом на 2025 рік) встановлює відповідальність за організацію, підготовку чи участь у діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. За час повномасштабного вторгнення ст. 109 КК України не зазнала суттєвих змін, цілком відповідаючи вимогам й викликам сьогодення, у тому числі в умовах гібридної та інформаційної війни.

Так, ч. 1 ст. 109 КК України передбачає відповідальність за умисні дії з метою насильницького повалення, зміни чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади. Проте доведення існування наміру повалити конституційний лад може бути складним, оскільки на практиці існує тонка межа між груповими протестами, демократичним волевиявленням та насильницькою дією. На відміну від ст. 111, 111-2 КК України, де чітко введені нові складові кримінальних правопорушень, ст. 109 КК України попри підвищену суспільну небезпеку не зазнала подібної адаптації до умов війни й зберігає правові прогалини.

У березні 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» № 2113-IX [2], що посилив кримінальну відповідальність за ст. 111 КК України.

Насамперед ч. 1 ст. 111 КК України викладено у новій редакції, зокрема вилучено положення «в умовах воєнного стану або», тобто склад кримінального правопорушення відтепер має загальну дію незалежно від правового режиму у державі. Крім того, було додано ч. 2 ст. 111, яка передбачає кваліфіковане покарання за ті самі діяння, вчинені вже в умовах воєнного стану (від 15 років позбавлення волі або довічне, з конфіскацією майна). Перевагою такої новації є вилучення з диспозиції «в умовах воєнного стану» у ч. 1, що унормувало застосування ст. 111 КК України незалежно від даного надзвичайного режиму, усуваючи можливі колізії щодо періодизації. При цьому, правозастосування може бути дещо ускладнене, якщо кримінальне правопорушення розпочалося до 24 лютого 2022 р. й продовжувалося надалі – фактично у такому випадку мають

застосовувати одночасно і ч. 1, і ч. 2 ст. 111 КК України. Вказане потребує напрацювання єдиного усталеного підходу у слідчій і судовій практиці й вимагає ретельного формулювання обвинувачення.

З початком повномасштабного вторгнення до Особливої частини КК України була додана ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» [3; 4], що спрямована на протидію різним проявам співпраці громадян України чи юридичних осіб з окупаційною владою або державою-агресором, захист суверенітету і територіальної цілісності України. Стаття складається з вісьмох частин, кожна з яких формулює окремий або кваліфікований складу злочину, зокрема ч. 1–7 визначає самостійні склади злочинів різного ступеня суспільної небезпечності, а ч. 8 – кваліфікований склад із тяжкими наслідками. Санкції передбачають різний спектр покарання від позбавлення волі до конфіскації майна, а також позбавлення права займатися певною діяльністю.

Дана стаття дозволяє чітко криміналізувати форми співпраці з державою-агресором, які раніше могли бути не охоплені кримінальним законодавством. Це особливо актуалізується в умовах триваючої агресії та гібридної війни. Втім, ст. 111-1 КК України не позбавлена й низки недоліків, зокрема деякі терміни або елементи диспозиції не завжди чітко визначені – наприклад, що саме вважати «публічним закликком», «співпрацею» тощо. Це може ускладнювати правозастосування й створювати ризики неправильного тлумачення. Зокрема, як слушно відзначає Б.В. Бондар, встановлення у ч. 1 ст. 111-1 КК України відповідальності за публічне заперечення громадянином України збройної агресії проти України та у ч. 1 ст. 436-2 КК України – за заперечення збройної агресії РФ проти України, розпочатої у 2014 році, дозволяє говорити про подібність диспозицій даних статей, через що «аналогічні діяння можуть кваліфікуватися за різними статтями в межах кримінальних проваджень» [5, с. 137–138].

Наступна ст. 111-2 КК України «Пособництво державі агресору» передбачає відповідальність за умисні дії, спрямовані на допомогу державі агресору, збройним формуванням чи окупаційній адміністрації держави-агресора. Вона охоплює пособництво в різних формах: реалізація або підтримка рішень дій держави-агресора, добровільний збір, підготовка чи передача матеріальних ресурсів тощо. У даній статті закріплено кримінальну відповідальність за ті форми допомоги агресору, які могли бути або нечітко регламентовані, або не охоплювались достатньо іншими нормами, що нагально важливо в умовах активної окупаційної загрози.

При цьому, частина дій, що підпадають під ст. 111-2 КК України, можуть бути кваліфіковані за ст. 111-1 КК України, особливо якщо ресурси перебувають у власності особи або якщо передача відбувається з її ініціативи. Це породжує ситуації, коли одне і те ж діяння може бути кваліфіковане за різними статтями з різними санкціями. Оскільки наразі передбачено застосування істотних санкцій (позбавлення волі на строк від 10 до 12 років з позбавленням права

займати посади або здійснювати діяльність, конфіскація майна), у випадках, коли рівень участі особи чи ступінь шкоди не є порівняно високим, застосування таких санкцій може бути непропорційним.

Отже, запровадження воєнного стану зумовило необхідність оперативного посилення кримінально-правових механізмів захисту національної безпеки України. Зміни до Кримінального кодексу України, ухвалені у 2022 році та пізніше, значно розширили арсенал правових інструментів протидії агресії, передбачивши підвищені санкції за державну зраду, а також криміналізуючи нові суспільно небезпечні діяння у вигляді колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) та пособництва державі-агресору (ст. 111-2 КК України). Це стало важливим кроком у напрямі адаптації законодавства до реалій гібридної війни та масової окупації територій.

До переваг розглянутих законодавчих змін можна віднести уніфікацію відповідальності за державну зраду незалежно від наявності воєнного стану, а також чітке закріплення відповідальності за різні форми співпраці з агресором, які раніше залишалися у «сірій зоні» права. Разом із тим, практика застосування зазначених кримінальних норм засвідчила низку проблем. Зокрема йдеться про нечіткість окремих формулювань («співпраця», «публічні заклики»), ризики дублювання складів злочинів між ст. 111-1 та 111-2 КК України, а також загрозу непропорційності покарань у випадках менш значної участі особи.

Таким чином, законодавчі нововведення 2022–2025 років стали необхідною відповіддю на масштабні загрози національній безпеці, проте потребують подальшого вдосконалення кримінального законодавства з метою забезпечення балансу між суворістю кримінально-правового реагування, дотриманням прав людини та єдністю судової практики. Ефективність цих норм у довгостроковій перспективі залежатиме від їх точнішого формулювання, узгодження між собою та належного застосування у практиці правоохоронних органів і судів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2113-IX. Голос України. 2022. № 52.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. Голос України. 2022. № 52.

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 14.04.2022 № 2198-IX. Голос України. 2022. № 83.

5. Бондар Б. В. Проблемні питання кваліфікації кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2023. № 4. С. 136–141.

Кирюхіна Руслана Ярославівна,
ад'юнкт кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКОНАННЯ ЗЛОЧИННОГО НАКАЗУ В КОНТЕКСТІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Актуальність дослідження питання кримінальної відповідальності за виконання злочинного наказу у контексті воєнних злочинів, зумовлена збройною агресією проти України, яка триває з 2014 року і особливо загострилася після повномасштабного вторгнення у 2022 році. Масовий характер воєнних злочинів, зокрема вбивств цивільних осіб та військовополонених, створив безпрецедентний виклик для національної системи правосуддя.

Під час воєнних дій нерідко вчиняються дії за наказом військового керівництва, що порушують норми міжнародного гуманітарного права. Виконання злочинного наказу є підставою для кримінальної відповідальності, оскільки за воєнні злочини відповідають як особи, що віддають накази, так і ті, хто їх виконує. Такий принцип закріплений як у національному законодавстві, так і в нормах міжнародного права.

В Україні кримінальна відповідальність за воєнні злочини передбачена статтею 438 Кримінальним кодексом України [1], а також міжнародними документами, такими як Римський статут Міжнародного кримінального суду та Женевські конвенції та додаткові протоколи.

Після ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду були внесені зміни в українське законодавство. Зокрема, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» до Кримінального кодексу були імплементовані положення статті 28 Римського статуту щодо відповідальності командирів та інших керівників шляхом запровадження нової статті 31-1 «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших» [2].

Ця норма встановлює спеціальні підстави кримінальної відповідальності для військових командирів або інших осіб, які фактично діють як військовий командир, а також для начальників за злочини, передбачені статтями 437–439, 442, 442-1 цього Кодексу, вчинені підлеглою особою, яка перебувала на момент вчинення злочину під їх фактичним командуванням або фактичною відповідальністю і контролем, внаслідок нездійснення ними належного